

**Threats of the Nagorno-Karabakh Conflict to the Security of the
Border Areas of the Islamic Republic of Iran**

Mohammad Rajabi - Assistant Professor of Political Science, Institute of
Law Enforcement and Social Studies, Tehran, Iran

Hadi Rajabi - Assistant Professor of Political Science, Amin Police
University, Tehran, Iran

Received: 27, March, 2021

Accepted: 07, July, 2021

Abstract

The Nagorno-Karabakh region is one of the security subdivisions of the South Caucasus region, which has long been a point of contention between the two governments of the Republic of Azerbaijan and the Republic of Armenia. Conflicts that have been violent from the beginning and the latest case can be seen in the war between the two countries from September 27, 2020. Its geographical proximity to the northwestern borders of Iran, common historical heritage, the existence of identical ethnicities and races, the efforts of powerful countries to gain influence in this region, has made its security considerations more important for the Islamic Republic of Iran than other countries. Therefore, the purpose of this study is to answer the following question: "What are the sources of tension and threats of Nagorno-Karabakh conflict for the border security of the Islamic Republic of Iran?" The research method is descriptive-analytical. The most important factors of tension and threat in this region were explained by reviewing the sources. Research findings show that the presence of Syrian terrorists on the northwestern border of Iran; Israeli intelligence, security and military presence in the northwestern border wall of Iran; escalating military tensions on northwestern borders and disrespect for international borders; and the intensification of separatist movements are the most important threats to the border security of the Islamic Republic of Iran in relation to the conflict.

Keywords: Islamic Republic of Iran, Azerbaijan, Armenia, Nagorno-Karabakh conflict, Border security.

فصلنامه علوم و فنون مرزی، دوره دهم، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰

صص ۲۳۴-۲۰۳

تهدیدات مناقشه قره‌باغ بر امنیت مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران

محمد رجبی - استادیار علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی، تهران، ایران

هادی رجبی - استادیار علوم سیاسی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۰۷

چکیده

منطقه قره‌باغ از زیرمجموعه‌های امنیتی منطقه قفقاز جنوبی است که از دیرباز محل مناقشه میان دو دولت «جمهوری آذربایجان» و «جمهوری ارمنستان» بوده است. مناقشاتی که از ابتدا حالت خشونت‌آمیز به خود گرفته و آخرین مورد آن را می‌توان در جنگ میان دو کشور از ۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰ میلادی مشاهده کرد. مجاورت جغرافیایی آن با مرزهای شمال غرب ایران، میراث تاریخی مشترک، وجود قومیت‌ها و نژادهای یکسان، تلاش کشورهای قدرتمند برای کسب نفوذ در این منطقه، سبب گشته تا ملاحظات امنیتی آن برای جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با دیگر کشورها از اهمیت بیشتری برخوردار باشد. لذا هدف پژوهش حاضر پاسخ به این سؤال است که «منابع تنش و تهدیدات مناقشه قره‌باغ برای امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟». روش تحقیق توصیفی-تحلیلی، است. با مروری بر منابع مهم‌ترین عوامل تنش و تهدید در این منطقه، تبیین گردید. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که حضور تروریست‌های سوری در مرزهای شمال غرب ایران؛ حضور اطلاعاتی، امنیتی و نظامی رژیم صهیونیستی در جدار مرزی شمال غرب ایران؛ تشدید تنش‌های نظامی در مرزهای شمال غرب و عدم احترام به مرزهای بین‌المللی؛ و تشدید حرکت‌های تجزیه‌طلبانه به‌عنوان مهم‌ترین تهدیدات امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با مناقشه می‌باشد.

واژگان کلیدی: جمهوری اسلامی ایران، آذربایجان، ارمنستان، مناقشه قره‌باغ، امنیت مرزی.

مقدمه

فروپاشی «اتحاد جماهیر شوروی» در سال ۱۹۹۱ میلادی نه تنها باعث از بین رفتن نظام دوقطبی شد، بلکه زمینه را برای استقلال و ظهور تعداد قابل توجهی از دولت‌های نوبنیاد در منطقه «آسیای مرکزی» و «قفقاز» پدید آورد که به دلایل گوناگونی نظیر: تمایزهای فراوان قومی، فقدان مشروعیت و نامشخص بودن مرزها، و مانند آن، به محلی برای ظهور و بروز مناقشات و بحران‌های مختلف تبدیل شد.

«قره‌باغ» از جمله زیرمجموعه‌های امنیتی منطقه قفقاز جنوبی است که منطقه کوهستانی آن از دیرباز محل مناقشه میان دو دولت «جمهوری آذربایجان» و «جمهوری ارمنستان» بوده است. مناقشاتی که از ابتدا حالت خشونت‌آمیز به خود گرفته و آخرین مورد آن را می‌توان در جنگ میان دو کشور از ۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰ میلادی مشاهده کرد. علاوه بر این، ماهیت بازیگران موجود در این محدوده نشان از آن دارد که این مناقشه محدود به ارمنی‌ها و آذربایجانی‌های محلی نبوده و هر روز، ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی آن گسترش یافته است.

تحولات این منطقه به دلایل گوناگون همچون مجاورت جغرافیایی آن با مرزهای شمال غرب ایران، میراث تاریخی مشترک، وجود قومیت‌ها و نژادهای یکسان، تلاش کشورهای قدرتمند برای کسب نفوذ در این منطقه، و نظایر آن سبب شده است تا ملاحظات امنیتی آن برای جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با دیگر کشورهای رقیب از اهمیت بیشتری برخوردار، نقشی عمیق، تعیین‌کننده و راهبردی یابد.

پژوهش بر آن است که با نگاهی مختصر بر تاریخ منطقه قره‌باغ، تأملی بر مناقشه جمهوری آذربایجان و جمهوری ارمنستان پیرامون مناقشه دو کشور در منطقه مذکور داشته باشد. سپس، تهدیدات جنگ اخیر میان دو کشور را بر امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهد. لذا هدف پژوهش حاضر پاسخ به این سؤال است که «منابع تنش و تهدیدات مناقشه قره‌باغ برای امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟».

پیشینه پژوهش

جستجو در عناوین منابع و مدارک علمی، حکایت از آن دارد که منابع علمی محدودی وجود دارد که موضوع خود را مستقلاً به مناقشه قره‌باغ و تهدیدات آن بر امنیت ج.ا.ایران اختصاص داده‌اند که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

انصاری (۱۳۸۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود، به این نتیجه دست یافته است که منازعه قره‌باغ، امنیت ملی ایران را از دو سو تهدید می‌کند: نخست، وجود ناامنی و بی‌ثباتی در مرزهای شمالی و دیگر، حضور بازیگران فرامنطقه‌ای. معصومی (۱۳۸۷) در پایان‌نامه خود، بحران ناگورنو قره‌باغ را به‌عنوان مهم‌ترین تهدید امنیتی ناحیه قفقاز جنوبی علیه امنیت ایران معرفی نموده که از جمله تهدیدات آن، سرایت درگیری‌ها به مرزهای ایران، هجوم آوارگان آذری و ارمنی به داخل ایران، بسته شدن راه‌های ارتباطی ایران، ناامنی در مسیر بالقوه صادر کردن انرژی از ایران به اروپا، ورود دیگر کشورهای منطقه و فرامنطقه به این بحران و کاهش حجم مبادلات با کشورهای درگیر است. صیدی (۱۳۸۸) در پژوهشی به این نتیجه دست یافته است که بحران قره‌باغ ایران را تا حدودی از دسترسی به راه‌های حمل‌ونقل و راه آهن قفقاز، دریای سیاه و روسیه محروم ساخته و مرزهای ایران را با دو کشور درگیر را دستخوش تهدید نموده است. غفاری و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان مناقشه قره‌باغ و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران به این نتیجه رسیده‌اند که با توجه به آنکه دو کشور آذربایجان و ارمنستان به‌عنوان هر دو طرف درگیر در منازعه - با شدت و ضعف متفاوت - برای امنیت ایران خطرناک و تهدید آفرین تلقی می‌شوند، جمهوری اسلامی ایران برخلاف سیاست اعلانی خود مبنی حل و فصل بحران، خواهان ادامه وضع موجود بدون حضور و نفوذ آمریکا و اتحادیه اروپا است و بدین ترتیب، ادامه وضعیت مناقشه را به نفع خود می‌بیند. جوادی ارجمند و همکاران (۱۳۹۳) بر این نظرند که تلاش ایران در سال ۱۳۷۱ ه.ش برای میانجی‌گری سبب شد تا نیروهای ارمنی با استفاده از فرصت پیش آمده تهاجم گسترده‌ای را شروع و بخش‌هایی از قره‌باغ را اشغال نمودند. از همین رو،

مخالفان دولت وقت باکو، ایران را در این اشغالگری مقصر می‌دانستند. مطالبی و همکاران (۱۳۹۵) مناقشه قره‌باغ را به‌عنوان یکی از موانع مدیریت بهینه مرزهای جمهوری اسلامی و جمهوری آذربایجان معرفی نموده است؛ بدین ترتیب که این مناقشه گذشته از گسیل داشتن سیل آوارگان جنگی و تحریک احساسات قومیتی، خطر مداخله قدرت‌های دیگر - آمریکا و ناتو - را در کنار مرزهای ایران به وجود می‌آورد. بارانی پسیان و همکاران (۱۳۹۵) جنگ قره‌باغ را به‌مثابه فرصتی برای همکاری گسترده دو کشور درگیر با قدرت‌های دیگر نظیر آمریکا، ناتو و ترکیه معرفی نموده و بر این نظرند که استمرار بی‌ثباتی، ایران را از بسیاری فرصت‌های خود در منطقه محروم کرده و سیل آوارگان جنگی را سبب شده است. همچنین، جمهوری اسلامی ایران تحت تأثیر گرایش‌های پان‌ترکیستی در رأس هرم سیاسی آذربایجان متهم به همکاری با ارمنستان و روسیه است. کرم‌زادی و خوانساری‌فرد (۱۳۹۶) در پژوهشی سیاست میانجی‌گرایانه ایران در مناقشه قره‌باغ را موجد نگرانی در میان گروه‌هایی از مردم جمهوری آذربایجان تلقی نموده که گرایش به ترکیه و غرب را در باکو تشدید کرده است و این عامل را به همراه عواملی دیگر سبب قرار گرفتن محور آمریکا-رژیم صهیونیستی-ترکیه در مقابل محور ایران-ارمنستان-روسیه دانسته‌اند.

خدابنده‌لو (۱۳۹۶) در پایان‌نامه خود با عنوان «بحران قره‌باغ و تأثیرات آن بر روابط ایران و آذربایجان از ابتدای مناقشه تا امروز» با طرح سیاست بی‌طرفی جمهوری اسلامی ایران در خصوص بحران قره‌باغ به این نتیجه دست یافته است که این سیاست و عملکرد در حوزه سیاست خارجی، روابط جمهوری اسلامی را با آذربایجان در سال‌های گذشته تحت تأثیر قرار داده و یکی از اصلی‌ترین موانع موجود در مسیر بهبود روابط دو کشور بوده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، مدارک علمی فوق‌الاشاره از نظر تاریخ نگارش به‌روز نبوده و بالطبع، به رویدادها و رخدادهای جدید از جمله جنگ اخیر دو کشور آذربایجان و ارمنستان توجهی نداشته‌اند؛ و دیگر آنکه، این منابع اگرچه موضوع خود را به تأثیر این

مناقشه بر امنیت - به ویژه امنیت ملی - اختصاص داده‌اند ولی به صورت مشخص به بررسی تهدیدات این مناقشه بر «امنیت مرزی» جمهوری اسلامی ایران نپرداخته‌اند. بدین ترتیب، می‌توان از این دو تفاوت به عنوان نوآوری‌های اساسی و نقاط قوت پژوهش حاضر یاد نمود.

مبانی نظری

مناقشات مرزی یکی از انواع مناقشات بین‌المللی است که میان یک کشور با کشور دیگر یا سایر کشورها بر سر حاکمیت سرزمینی در نقاط مرزی اتفاق می‌افتد. یکی از مطالعات اولیه اما با اهمیت در این زمینه، اثر «ویکتور پرسکات» (۱۹۶۵) با عنوان «جغرافیای سرحدات و مرزها» می‌باشد. پرسکات در این اثر به بررسی علل شکل‌گیری مناقشات مرزی میان کشورهای مستقل می‌پردازد. وی علل اختلافات مرزی را به چند دسته ذیل تقسیم می‌کند:

- ۱- اختلافات بر سر قلمرو؛ ۲- اختلافات مکانی (ناشی از مکان دقیق مرز)؛ ۳- اختلافات عملکردی؛ ۴- اختلافات بر سر منبعی که در دو سوی مرز امتداد دارد (زین‌العابدین، ۱۳۹۶: ۷۳).

همان گونه که مشاهده می‌شود، اولین نوع مناقشات مرزی، مناقشات مبتنی بر قلمرو خواهی است که در اثر طمع‌ورزی و رویکردهای تجاوزگرانه یک کشور با تصرف بخشی از خاک کشور همسایه، اتفاق می‌افتد (Prescott, 1987: 93). یعنی همان مناقشه‌ای که در اثر تصرف منطقه قره‌باغ میان جمهوری آذربایجان و جمهوری ارمنستان، صورت گرفته است.

شکل‌گیری مناقشات مرزی در هر نقطه‌ای از جهان، می‌تواند عواقب و پیامدهای گسترده‌ای را به همراه داشته باشد. یکی از مهم‌ترین پیامدهای مناقشات و تداوم آن، ایجاد بی‌ثباتی در منطقه و چه بسا فراتر از آن باشد. اساساً این مناقشات می‌توانند مانند بیماری‌های واگیردار

1 Victor Prescott.

2 The Geography of Frontiers and Boundaries.

به صورت اپیدمی به تمام منطقه سرایت نماید. شکل‌گیری تهدیدات امنیتی، گسترش جنگ به مرزهای سایر کشورها، ایجاد ناآرامی‌های قومی در نواحی مرزی، می‌تواند نمونه‌ای از گسترش دامنه مناقشات مرزی دو کشور، در کشورهای همسایه باشد. به همین خاطر کشورهای منطقه‌ای و حتی قدرت‌های فرا منطقه‌ای (در مواردی که منافع آنان ایجاب نماید) سعی در حل و فصل صلح‌آمیز مناقشات مرزی بین دو کشور دارند و با رویکردی سه وجهی به دنبال صلح سازی، حفظ صلح و تثبیت صلح هستند (Harbottle, 2002: 40).

در بسیاری از موارد کشورهای منطقه، در جریان مناقشات مرزی میان دو کشور اعلام بی‌طرفی می‌نمایند. علت این اقدام، عدم تمایل کشورها به گسترش دامنه مناقشات، کشیده شدن جنگ به داخل مرزهای خود و حضور قدرت‌های خارجی در منطقه باشد. به همین خاطر کشورهای منطقه تلاش می‌کنند تا از طریق: ۱- ظرفیت‌های دیپلماتیک، ۲- حکمیت و داوری و ۳- از طریق سازمان‌های بین‌المللی و به‌ویژه سازمان ملل متحد (فریدی، ۱۳۶۹: ۱۳)، مناقشات مرزی را حل و فصل نمایند.

روش پژوهش

روش این پژوهش با توجه به ماهیت آن، توصیفی-تحلیلی است و همه داده‌ها و یافته‌های آن حاصل مطالعات بر روی منابع کتابخانه‌ای می‌باشد. بر این اساس، علاوه بر آثار مرتبط با مناقشه قره‌باغ، منابع موجود در زمینه امنیت مرزی نیز مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. ابزار گردآوری اطلاعات نیز فیش‌برداری است.

بحث و یافته‌ها

قره‌باغ و ریشه‌های مناقشه در این منطقه

نام قره‌باغ را می‌توان برای نخستین بار در کتاب «حمدالله قزوینی» -تاریخ‌نویس قرن چهاردهم میلادی- مشاهده کرد (ارفعی، پاییز ۱۳۷۱: ۱۵۳). این منطقه از لحاظ جغرافیایی، در جنوب غربی جمهوری آذربایجان و جنوب شرق جمهوری ارمنستان واقع شده است که از ارتفاعات قفقاز در شمال تا رودخانه ارس در جنوب امتداد یافته است. این منطقه، شامل

سه منطقه قره‌باغ کوهستانی، قره‌باغ دشت و بخشی از استان سیونیک می‌باشد. این منطقه جزئی از اراضی کشور ایران بود که پس از دوره نخست جنگ‌های ایران و روس (۱۸۰۴-۱۸۱۳ میلادی) بر پایه پیمان‌نامه گلستان از خاک این کشور، جدا و به روسیه الحاق شد. در دوران اتحاد جماهیر شوروی، منطقه قره‌باغ در سال ۱۹۲۱ میلادی در چارچوب مرزهای جمهوری آذربایجان قرار گرفت ولیکن اکثریت ساکنان «قره‌باغ کوهستانی» را ارمنیانی تشکیل می‌دادند که توسط مناطقی با اکثریت آذری احاطه شده بودند (پناهی و امیری، تابستان ۱۳۹۴: ۳۹). بدین ترتیب، مناقشه قره‌باغ کوهستانی - که از آن با عناوین «ناگورنو قره‌باغ» و «قره‌باغ علیا» نیز یاد می‌شود - میان جمهوری‌های ارمنستان و آذربایجان شکل گرفت. مناقشه‌ای قومی با پیش‌زمینه‌های تاریخی و سیاسی که عوامل مختلفی در به وجود آوردن و طولانی شدن آن نقش داشته‌اند که از آن جمله می‌توان به تفکر غیرواقعی رهبران شوروی در مورد قومیت‌ها و فدرالیسم اشاره کرد (واعظی، تابستان ۱۳۸۲: ۳۱-۳۵).

در آستانه فروپاشی شوروی، ارمنیان ساکن در این منطقه با مداخله ارتش ارمنستان موفق شدند علاوه بر منطقه قره‌باغ کوهستانی هفت ناحیه از جمهوری آذربایجان را نیز که شامل: «آغ‌دام»^۲، «فضولی»^۴، «کلبجر»^۵، «زنگیلان»^۶، «لاچین»^۷، «جبرائیل»^۸ و «قبادلی»^۹ بود و در مجموع حدود ۲۰ درصد از قلمرو جمهوری آذربایجان را به خود اختصاص می‌داد، اشغال کرده و با عنوان «جمهوری آرتساخ»^{۱۰} اعلام خودمختاری نمایند که البته تاکنون

1 Nagorno Karabakh.

2 Upper Karabakh.

3 Agdam.

4 Fuzuli.

5 Kelbajar.

6 Zangilan.

7 Lachin.

8 Jabrail.

9 Gubadli.

10 Artsakh.

توسط هیچ کشوری به رسمیت شناخته نشده است و از هر لحاظ تحت نفوذ و حاکمیت ارمنستان است (Carley, 1998: V).

پس از این رخداد، شورای امنیت سازمان ملل با صدور چهار قطعنامه ۸۸۲، ۸۵۳، ۸۷۴، و ۸۸۴ ضمن فراخواندن دو طرف درگیری به آتش‌بس، خواهان پایان دادن به اشغال قره‌باغ و خروج بی‌قید و شرط ارمنستان از این اراضی شد.

«سازمان امنیت و همکاری اروپا» نیز، با تأسیس گروه «مینسک»^۱ از سال ۱۹۹۲ میلادی، تلاش نمود تا نقش میانجی‌گری را میان جمهوری‌های آذربایجان و ارمنستان بر سر منطقه قره‌باغ کوهستانی ایفاء نماید. ریاست مشترک این گروه با فرانسه، روسیه و آمریکا می‌باشد و اعضای دائمی این گروه عبارت‌اند از: بلاروس، آلمان، ایتالیا، سوئد، فنلاند، ترکیه و همچنین ارمنستان و آذربایجان (osce.org).

در سال ۱۹۹۴ میلادی، در نتیجه روند مینسک و تحت نظارت سازمان امنیت و همکاری اروپا، توافق‌نامه آتش‌بس اولیه میان طرفین درگیری به امضاء رسید که مشتمل بر ۴ بند زیر بود: (۱) اطمینان از آتش‌بس و ترک محاصره از ۱۲ می ۱۹۹۴ میلادی؛ (۲) درخواست از وزیر دفاع روسیه برای تشکیل جلسه فوری میان طرفین درگیری در مسکو به منظور توافق پیرامون خطوط عقب‌نشینی نیروها و استقرار یک تیم از ناظران بین‌المللی؛ (۳) استفاده از این توافق‌نامه برای تکمیل مذاکرات و انعقاد موافقت‌نامه توقف درگیری‌های مسلحانه؛ و (۴) اجرای این توافق‌نامه بلافاصله پس از دریافت اسناد کاملاً یکسان از طرفین درگیری توسط میانجی. این سند در ۹ می توسط «ممدوف»^۳ - وزیر دفاع وقت آذربایجان - در باکو، ۱۰ می توسط «سارکسیان»^۴ - وزیر دفاع وقت ارمنستان - در ایروان و ۱۱ می توسط «بابایان»^۵ -

1 OSCE: Organization for Security and Co-operation in Europe

2 Minsk

3 Mamedov

4 Sargsyan

5 Babayan

فرمانده وقت ارتش قره‌باغ کوهستانی - در مرکز این منطقه به نام خانکندی (استپاناکرت) امضاء شد (1: Ceasefire Agreement, 1994).

منتها این توافق‌نامه، در عمل نتوانست موفق ظاهر شود؛ این امر ریشه در این واقعیت داشت که هدف این ترویکا حفظ ثبات به منظور حفظ منافع ملی ایشان در منطقه بود و نه، فراهم ساختن زمینه‌ای برای پیمودن روند مذاکره و حل و فصل مسالمت‌آمیز درگیری (Abilov, January 2018: 143-144). به‌ویژه، آنکه عضویت روسیه در گروه مینسک بسیار بحث‌برانگیز بود؛ چراکه، این کشور متحد نظامی نزدیک ارمنستان به شمار می‌رفت (Askerov, February 2020: 56) و موضع آن در قبال این مناقشه به‌دوراز خیرخواهی در نظر گرفته می‌شد. از این منظر، مسکو علاقه‌مند به ادامه این مناقشه بود تا از این طریق، نفوذ خود را در منطقه قفقاز جنوبی حفظ نماید (Carley, 1998: V). علاوه بر این‌ها، حضور نمایندگانی از جمهوری خود خوانده آرتساخ نیز در این مذاکرات از دیگر علل عدم موفقیت آن به شمار می‌رفت. به همین دلیل، آذربایجان این گروه را به نقض بی‌طرفی و طرفداری متعصبانه از ارامنه، متهم و از کمک نکردن آن به این کشور برای بازپس‌گیری مناطق اشغالی خود انتقاد کرده است.

نتیجه آنکه، تلاش‌های میانجی‌گرایانه گروه مینسک سازمان امنیت و همکاری اروپا در سال ۱۹۹۴ میلادی نتوانست برای ایجاد راه‌حلی دائمی به منظور توقف درگیری‌ها موفق عمل نماید و پیشنهادها برای حل منازعات، هرگز توسط هر دو طرف درگیر در مناقشه به‌طور هم‌زمان پذیرفته نشد؛ ارمنی‌ها، به رسمیت شناختن استقلال قره‌باغ را شرط خروج نیروهای خود از آذربایجان اعلام کرده و در نقطه مقابل، آذربایجان هم بر تمامیت ارضی خود تأکید و عقب‌نشینی نیروهای ارمنی را به‌عنوان پیش‌شرط گفتگو پیرامون وضعیت قره‌باغ کوهستانی بیان می‌کرد (Carley, 1998: V).

در سال‌های بعد، گروه مینسک مجدداً طرح‌هایی را با رویکرد مرحله‌ای برای حل مناقشه قره‌باغ پیشنهاد داد که از جمله حائز اهمیت‌ترین آن‌ها، «اصول مادرید» است که آخرین بار در سال ۲۰۰۹ میلادی به‌روز شد (Russell, October 2020: 1). عناصر اصلی این طرح عبارت بودند از:

- ❖ «وضعیت موقت» تضمین شده در منطقه قره‌باغ کوهستانی برای برگزاری همه‌پرسی به‌منظور تعیین نهایی وضعیت این منطقه: در این دوره، ساکنان منطقه قره‌باغ کوهستانی از حقوق و امتیازات خاصی برخوردار خواهند شد که از آن جمله می‌توان به عضویت در سازمان امنیت و همکاری اروپا به‌عنوان ناظر اشاره کرد.
- ❖ بازگشت کلیه سرزمین‌های اشغالی خارج از قره‌باغ کوهستانی به کنترل آذربایجان.
- ❖ کریدور لاجین با عرض توافق شده، منطقه قره‌باغ کوهستانی را به ارمنستان متصل نماید. این کریدور تا تعیین نهایی وضعیت این منطقه در نتیجه همه‌پرسی، توسط مقامات موقت انتخابی قره‌باغ کوهستانی اداره خواهد شد و پس از آن، عملکرد این کریدور با در نظر گرفتن وضعیت نهایی منطقه مذکور تنظیم می‌شود.
- ❖ حق همه آوارگان برای بازگشت به محل زندگی قبلی خود به‌محض اینکه دفتر کمیساریای عالی پناهندگان در مورد مناسب بودن شرایط اعلام نظر نماید. طرفین مناقشه با حمایت جامعه جهانی وظیفه همزیستی میان ارمنی‌ها و آذربایجانی‌های بازگشتی را بر عهده دارند (Hakobyan, 11 April 2016).

---

۱. The Madrid Principles: این اصول برای اولین بار در ماه نوامبر ۲۰۰۷ میلادی در شورای وزیران سازمان امنیت و همکاری اروپا در مادرید بر روی کاغذ نوشته شد و در طول سال‌های بعد، بارها مورد تجدیدنظر قرار گرفت. البته این متن، هرگز علنی نشده و گمانه‌زنی‌ها حکایت از آن دارد که تنها در سال ۲۰۱۶ میلادی مرکز تحقیقات ارمنستان (ANI) نسخه‌ای از این سند را منتشر کرده است (برای مطالعه بیشتر ر.ک: Hakobyan, 11 April 2016).

2interim status

اینکه این طرح نیز عملیاتی نشد، در وهله نخست از این واقعیت ناشی می‌شد که طرفین مناقشه هزینه‌های این توافق را بیش از سودی می‌دانستند که قرار است با دستیابی به توافق به دست آورند: آذربایجان به عنوان طرف بازنده در جنگ دهه ۹۰ میلادی، انگیزه زیادی برای شروع جنگی جدید را داشت تا سرزمین‌های ازدست‌رفته خویش را دوباره تصرف کند؛ و در سوی مقابل، ارمنستان علاقه‌مند به عادی‌سازی وضعیت موجود و دستیابی به آتش‌بس دائمی به منظور حفظ دستاوردهای ارضی خود بود. ضمن اینکه، طرفین از اراده سیاسی یا منابع لازم برای انجام فرایند صلح که احتمالاً با مخالفت شدید در منطقه روبه‌رو خواهد شد، برخوردار نبودند (Waal & Twickel, 2020: 47-48). «حکمت حاجی‌آف»^۱ -سخنگوی وقت وزارت امور خارجه جمهوری آذربایجان- در گفتگویی با «خبرگزاری آذربایجان» با اشاره به این وضعیت و استمرار اشغال نظامی اراضی این کشور توسط ارمنستان در گفتگویی با خبرگزاری آذربایجان اعلام کرد: «موضع آشتی‌جویانه گروه مینسک علت اشغال سرزمین‌های آذربایجان توسط ارمنستان است». وی در مصاحبه خود با این خبرگزاری تأکید کرد که این گروه «هنوز در اجرای احکامی که شورای امنیت سازمان ملل متحد صادر کرده است، کوتاهی ورزیده و بیش از ۲۰ سال است که هیچ موفقیتی در زمینه حل منازعات به دست نیاورده است ... بنابراین دلیلی ندارد در فرایند مذاکره به عنوان یک انحصارگر عمل نماید» (News.Az, 25 January 2016).

تداوم وضعیت «نه جنگ و نه صلح»، سبب شد تا از ۲ آوریل ۲۰۱۶ میلادی جنگی محدود میان آذربایجان و ارمنستان به مدت ۴ روز شکل بگیرد. هر یک از طرفین درگیری، دیگری را مسئول آغاز این جنگ می‌دانستند که در شمال شرق، شرق و جنوب شرق منطقه قره‌باغ رخ داد. این جنگ از جهات مختلفی با وقایع خشونت‌آمیز سابق تفاوت داشت؛ نخست آنکه، این نبرد در گستره وسیعی از خط تماس دو کشور در منطقه قره‌باغ به وقوع پیوست. و دیگر آنکه، در این جنگ برای اولین بار از موشک‌های زمین به زمین گراد و هواپیماهای

1Hikmet Hajiyev

بدون سرنشین استفاده شد. این عوامل در مجموع سبب افزایش تلفات درگیری شد. به گونه‌ای که منابع رسمی ارمنستان از کشته شدن ۶۴ ارتشی و زخمی شدن ۱۲۰ نفر خبر دادند. علاوه بر این، ۱۵ نفر از نیروهای داوطلب و ۴ نفر از غیرنظامیان نیز کشته شدند که در مجموع آمار تلفات ارمنی‌ها را به بیش از ۸۰ نفر افزایش می‌داد. در طرف مقابل، آذربایجان نیز اگرچه از کشته شدن ۳۱ نظامی و ۶ غیرنظامی سخن می‌گفت، رسانه‌های مخالف آذربایجان -در خارج از این کشور- بر اساس بازتاب تشییع جنازه‌ها در شبکه‌های اجتماعی، آمار متفاوتی را ارائه کرده و از آمار سه برابری کشته‌شدگان سخن به میان می‌آوردند. علاوه بر این‌ها، در این جنگ آذربایجان برای نخستین بار از سال ۱۹۹۴ میلادی توانست بخش‌هایی از اراضی خویش را بازپس گیرد. البته، این اراضی گسترده نبود اما تصاحب آن‌ها تأثیر روان‌شناختی مؤثری بر آذری‌ها داشت. بدین ترتیب که نفوذناپذیری و شکست‌ناپذیری نیروهای ارمنی را در این منطقه به چالش می‌کشید (Broers, July 2016: 13-15).

آخرین تحول در عرصه منطقه قره‌باغ، جنگی است که از تاریخ ۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰ میلادی شروع شد. این جنگ، توسط جمهوری آذربایجان باهدف بازپس‌گیری قره‌باغ کوهستانی به‌علاوه مناطق اشغالی هفت‌گانه تحت کنترل ارمنستان، آغاز شد. البته، به اعتقاد برخی از تحلیل‌گران، هدف آذربایجان از شروع این جنگ، بازپس‌گیری برخی از مناطق مجاور برای بازگشت به میز مذاکره با دستانی پُر است (Rác, October 2020: 2). در روزهای آغازین این جنگ، «آرمن پاپیکیان»^۱ -نماینده دائم ارمنستان در سازمان‌های بین‌المللی- از تمایل کشورش برای بازگشت به توافق سه‌جانبه آتش‌بس سال ۱۹۹۴ میلادی و ازسرگیری مذاکرات، تحت نظارت گروه مینسک بدون هیچ‌گونه پیش‌شرطی سخن می‌گوید (Armen Papikyan, 9 October 2020: 1-2). اما درنهایت، توافق آتش‌بسی با

---

1 Armen Papikyan

میانجی‌گری روسیه -درحالی‌که آذربایجان برتری نظامی را داشت- در ۹ نوامبر ۲۰۲۰ منعقد شد. بر اساس مفاد این توافق‌نامه مقرر شد:

- (۱) خروج مرحله‌ای ارتش ارمنستان از خاک اراضی خارج از مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی آن (شامل: قره‌باغ کوهستانی، لاجین، کلیجر و آغدم)،
- (۲) استقرار حدود ۲۰۰۰ نیروی حافظ صلح بین‌الملل روسی در منطقه قره‌باغ کوهستانی به‌استثنای مناطق تحت کنترل آذربایجان،
- (۳) ایجاد کرودور اتصالی میان ارمنستان به خانکندی (استپانکرت) با نظارت نیروهای حافظ صلح بین‌الملل روسی،
- (۴) تضمین امنیت مسیر ترانزیتی بین آذربایجان و نخجوان از خاک ارمنستان توسط پلیس مرزی روسیه،

(۵) و غیره (3: International Crisis Group, 10 November 2020).

شایان‌ذکر است که اگرچه آذربایجان از طریق این جنگ به تمام خواسته‌های خود (مانند کنترل صریح و مستقیم بر قره‌باغ کوهستانی) نرسید، اما توانست بخش اعظمی از سرزمین خود را که تقریباً ۳۰ سال پیش از دست داده بود، پس بگیرد و درعین حال، مجبور به ارائه هیچ نوع خودمختاری به قره‌باغ کوهستانی نشود. در مقابل، این توافق برای ارمنی‌ها تلخ بود. چراکه، آن را عقب‌نشینی از افتخارات پیروزی‌های سه دهه گذشته خویش می‌دیدند. هزاران نفر از مردم به خیابان‌های ایروان تظاهرات کردند و معترضان، رئیس مجلس این کشور را مورد ضرب و شتم قرار دادند و مخالفین، خواستار استعفای نخست‌وزیر شدند (3: International Crisis Group, 10 November 2020). بنابراین، به نظر می‌رسد که نمی‌توان آینده‌ای روشن از صلح پایدار را در مناقشه شاهد بود.

منابع تنش و تهدید در منطقه قره‌باغ

۱) تلاش کشورهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای برای حضور و نفوذ در منطقه

منطقه قره‌باغ، تنها عرصه درگیری میان آذربایجان و ارمنستان نیست؛ بلکه، منطقه درگیری بین‌المللی‌ای است که در آن چندین رقیب منطقه‌ای و جهانی درگیر هستند که در ادامه به معرفی این بازیگران پرداخته شده است:

ترکیه: ترکیه متحد استراتژیک آذربایجان به شمار می‌رود؛ تا آنجا که «حیدر علی‌اف»^۱ - رئیس‌جمهور پیشین آذربایجان (۱۹۹۳ تا ۲۰۰۳ میلادی) - از تعبیر «یک ملت و دو کشور»^۲ برای اشاره به روابط آذربایجان و ترکیه استفاده می‌کرد (Yesevi & Tiftikcigil, 2015: 41). هرچند در برهه‌هایی از زمان، تنش در روابط دو کشور مشاهده می‌شود. بر این اساس، اگرچه روابط آنکارا با ایروان به‌طور سنتی و به‌واسطه نسل‌کشی ارمنه در سال ۱۹۱۵ میلادی به دست دولت عثمانی و به رسمیت نشناختن آن توسط ترک‌ها خوب نیست، ولیکن دو کشور در اکتبر ۲۰۰۹ میلادی، پروتکلی مشترک را باهدف ایجاد روابط دیپلماتیک و بازگشایی مرز بسته‌شده میان خویش به امضاء رساندند (European Parliament Report, 2013: 1). این امر باعث ایجاد تنش در روابط آذربایجان با ترکیه شد. بدین ترتیب، آذربایجان که از تأمین‌کنندگان اصلی گاز ترکیه به حساب می‌آید، برای مجبور ساختن این کشور به تجدیدنظر در استراتژی خود به‌منظور نزدیک شدن به ارمنستان، تهدید کرد که ادامه فروش گاز به ترکیه به قیمت یک‌سوم قیمت بازار از نظر اقتصادی منطقی نیست. همچنین، آذربایجان در اوج تنش با ترکیه حرکت قدرتمند دیگری را نیز صورت داد و آن عبارت بود از امضای توافق‌نامه با گازپروم روسیه برای فروش سالیانه ۵۰۰ میلیون مترمکعب گاز از سال ۲۰۱۰ که نشان از عدم وابستگی آذربایجان برای ترانزیت گاز از ترکیه داشت. اقداماتی که در نهایت سبب شد تا ترکیه، سرعت روابط خود

1Haydar Aliyev

2one nation, two states

با ارمنستان را کاهش داده و گشودن مرزها را به پیشرفت در حل و فصل مناقشه قره‌باغ ارتباط دهد (Valiyeu, June 2011: 1-2).

چارچوب قانونی مداخله ترکیه در مناقشه قره‌باغ، بر اساس «قرارداد همکاری استراتژیک و کمک متقابل»^۱ که توسط دو کشور در سال ۲۰۱۰ میلادی در باکو میان «الهام علی‌اف»^۲ - رئیس‌جمهور آذربایجان - و «عبدالله گل»^۳ - رئیس‌جمهور وقت ترکیه - امضاء شد، فراهم گردید که بر مبنای آن در صورت تعرض به یکی از طرفین توسط کشور ثالث، طرف دیگر می‌بایست با استفاده از همه ابزارهای ممکن کمک نماید (Isachenko, November 2020: 2). بر این مبنای، ترکیه در جنگ ۲۰۲۰ میلادی پشتیبانی جدی و حمایتی اساسی را از باکو به لحاظ سیاسی، نظامی و اطلاعاتی صورت داد و تعدادی از شبه‌نظامیان سوری را در آذربایجان مستقر ساخت. «امانوئل مکرون»^۴ - رئیس‌جمهوری فرانسه - پیرامون اعزام نیروهای تکفیری به خاک آذربایجان توسط ترکیه، ادعا کرد: «گزارش‌های اطلاعاتی ثابت می‌کند که ۳۰۰ مبارز سوری از شهر حلب سوریه خارج و از طریق، شهر "غازیان تپه"^۵ ترکیه به آذربایجان فرستاده شده‌اند» (France 24, 2 October 2020).

به نظر می‌رسد که اهداف احتمالی ترکیه از این حمایت‌ها عبارت است از: الف) گسترش نفوذ منطقه‌ای؛ ب) ایفای نقش به‌منظور اثبات توانایی این کشور در حل مناقشات منطقه‌ای (Rácz, October 2020: 2). در واقع، ترکیه با ایفای نقش در این مناقشه می‌کوشد تا جایگاه خود را به‌عنوان قدرتی منطقه‌ای در نگاه دیگر کشورها - به‌ویژه رهبران گروه مینسک - تثبیت نموده و از این طریق، فرصتی را برای این کشور به‌منظور کسب جایگاهی

1 Agreement on Strategic Partnership and Mutual Support

2 Ilham Aliyev

3 Abdullah Gül

4 Emmanuel Macron

5 Gaziantep

شایسته در نظم جدید جهانی در کنار آمریکا و روسیه پدید آورد (Isachenko, November 2020: 2). به همین دلیل، می‌توان در تحلیل نقش ترکیه در این مناقشه، نیم‌نگاهی نیز به سیاست‌های «نئوعثمانی» این کشور داشت.

روسیه: روسیه، متحد رسمی ارمنستان به شمار می‌رود و از پایگاهی نظامی در مرز این کشور با ترکیه برخوردار است که ۳۳۰۰ نظامی روسی باهدف: الف) حفاظت از مرز جنوبی روسیه با همکاری نیروهای مسلح ارمنستانی؛ ب) افزایش نفوذ سیاسی روسیه در منطقه؛ در آن مستقر هستند (Maria Dyer, 25 May 2020). همچنین، ارمنستان عضو «سازمان پیمان امنیت جمعی»^۱ می‌باشد که توسط روسیه باهدف جلوگیری از نفوذ بیشتر ناتو به سمت شرق، و حفظ یا گسترش نفوذ خود در فضای پس از اتحاد جماهیر شوروی سابق، تأسیس شد (Kaukas, February 2015: 100). متنها از دید روسیه، روی کار آمدن «نیکول پاشینیان»^۲ - نخست‌وزیر ارمنستان - در نتیجه اعتراضات سال ۲۰۱۸ میلادی، نتیجه انقلابی رنگین بود که با مدیریت غربی‌ها به منظور تضعیف نفوذ روسیه در این کشور به وقوع پیوست. از همین رو، روسیه به آنکارا اجازه داده است تا جایی که امنیت مرزهای ارمنستان به خطر نیفتاده است، در مناقشه قره‌باغ مداخله نماید. بدین معنا، مداخله آنکارا به مسکو کمک می‌کند تا نفوذی را که از سال ۲۰۱۸ میلادی در ارمنستان ازدست داده است، دوباره به دست آورد. البته نرمش مسکو نسبت به ترکیه، دلیل دیگری نیز دارد و آن عبارت است از اینکه، هر دو کشور علاقه‌مند هستند تا با کمک یکدیگر منازعات منطقه‌ای را حل و فصل نموده و از این طریق، بازیگران غربی را از ایفای نقش در این مناقشات محروم نمایند. بدین معنا، چنانچه روسیه با «حذف آمریکا از مناقشه قره‌باغ» موجب «تقویت ترکیه به عنوان یک قدرت منطقه‌ای» شود، قطعاً این گزینه را انتخاب می‌کند. بدین ترتیب، باآنکه

1 Neo-Ottomanisation

2 Collective Security Treaty Organization (CSTO)

3 nikol Pashinyan

ترکیه متحدی استراتژیک برای روسیه به شمار نمی‌رود ولی در حال تبدیل شدن به شریکی بسیار نزدیک برای آن است (Isachenko, November 2020: 3-4).

از دیگر سو، روسیه به آذربایجان به چشم شریکی می‌نگرد که تنها اهرم سیاسی آن در قبال باکو، مناقشه قره‌باغ است. آذربایجان نیز اگرچه از پیوستن به هر سازمان نظامی که در رأس آن روسیه می‌باشد، اجتناب ورزیده است؛ ولیکن هرگز خود را در جایگاه دشمن روسیه قرار نداده و در عوض، با این کشور همکاری داشته است. در واقع، آذربایجان می‌کوشد با حفظ تعادل در رقابتی که میان روسیه، ایران، آمریکا و ترکیه وجود دارد، از قرار گرفتن در مدار هر یک از این کشورها اجتناب و مسکو را به شریک خود - هرچند غیر قابل اعتماد - تبدیل نماید (Abilov & Isayev, January 2015: 136-137).

با توجه به آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد که مسکو علاقه‌ای به پایان مناقشه ندارد؛ چراکه، درگیری‌های حل نشده سبب خواهد شد تا این کشور نفوذ خود را بر آذربایجان و ارمنستان حفظ کرده و ادغام آن‌ها را در نهادهای اروپایی کاهش دهد. به زبان ساده، حفظ وضع موجود، بیش از حل اختلافات خواهد توانست منافع روسیه را تأمین کند (Abilov & Isayev, January 2015: 136-138).

رژیم صهیونیستی: این رژیم در چارچوب راهبرد «اتحاد پیرامونی» سعی نموده است که روابط خود را با کشورهای غیرعربی در منطقه گسترش دهد که از آن جمله با کشورهای قفقاز جنوبی (گرجستان، ارمنستان و آذربایجان) است. در این میان، آذربایجان، بیشترین ارتباط را با آن رژیم در زمینه مسائل دفاعی و اطلاعاتی برقرار کرده است (Bishku, 296: march 2009). بدین ترتیب، رژیم صهیونیستی از سال ۲۰۱۱ میلادی به‌عنوان یکی از قوی‌ترین متحدان باکو ظاهر گشته و مقادیر قابل توجهی سلاح و تجهیزات نظامی به این کشور فروخته است (International Institute for Middle East and Balkan Studies, 2 October 2020: 4). گزارش‌ها حکایت از آن دارد که در سال ۲۰۱۲ میلادی، ۱٫۶ میلیارد دلار سلاح تولیدشده در رژیم صهیونیستی توسط آذربایجان خریداری

شده است. در سال ۲۰۱۶ میلادی، «بنیامین نتانیاهو» نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی - از خرید ۵ میلیارد دلاری آذربایجان از این رژیم خبر داد و در سال ۲۰۱۷ میلادی نیز، موسسه تحقیقات صلح بین‌المللی استکهلم از خرید ۱۲۷ میلیون دلاری فناوری‌های نظامی باکو از اورشلیم سخن گفت (Avdaliani, 31 August 2020). بدین ترتیب، بخش قابل توجهی از زرادخانه پهپادی (نظیر هواپیماهای بدون سرنشین انتحاری کامی کازه شامل: Orbiter، Harop و SkyStriker) و موشکی (نظیر موشک‌های بالستیک بُرد کوتاه LORA) جمهوری آذربایجان - که نقش مؤثری در پیروزی این کشور در جنگ اخیر قره‌باغ داشت - متشکل از تسلیحاتی است که آن را از رژیم صهیونیستی تهیه کرده است (Shaikh & Rumbaugh, 8 December 2020).

همین مسئله سبب شد تا در جریان تحولات اخیر قره‌باغ، ارمنستان سفیر خویش را از تل آویو فرابخواند (خبرگزاری مشرق، ۱۰/۰۷/۱۳۹۹). در مقابل، آذربایجان نیز حدود ۴۰ درصد از نفت موردنیاز رژیم صهیونیستی را از طریق خط لوله باکو-تفلیس-جیحان (BTC) تأمین می‌نماید (Avdaliani, 31 August 2020).

ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا: موضع ایالات متحده و اتحادیه اروپا تقریباً یکسان است و با توجه به آنکه، در سطور قبل پیرامون نقش گروه مینسک سازمان امنیت و همکاری اروپا در مناقشه قره‌باغ نکاتی طرح شد، برای رعایت اختصار از بیان مطالب دیگر پرهیز می‌شود.

۲) مناقشات قومی

مناقشات قومی یکی از مهم‌ترین اقسام درگیری‌های است که در منطقه قفقاز جنوبی پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و به‌ویژه میان دو کشور آذربایجان و ارمنستان رخ داد. البته، سابقه این مناقشات به سال‌های قبل از فروپاشی شوروی نیز بازمی‌گردد. بدین ترتیب،

---

۱. kamikaze: کامی کازه که یکی از واژگان شینتو است، در لغت به معنی «باد الهی» است و به حملات انتحاری‌ای گفته می‌شود که از سوی نیروی هوایی ارتش امپراتوری ژاپن علیه کشتی‌های جنگی نیروهای متفقین انجام می‌شد.

هیچ‌یک از سیاست‌های اتخاذشده توسط این رژیم نتوانست مشکلات قومی شوروی را به‌صورت ریشه‌ای حل نماید و بدین ترتیب، پس از فروپاشی و تجزیه آن به ۱۵ جمهوری میراث پیچیده‌ای برای این کشورها باقی ماند که نمونه‌ای از آن را می‌توان در مناقشه قره‌باغ میان دو کشور آذربایجان و ارمنستان ملاحظه کرد (واعظی، تابستان ۱۳۸۲: ۴۰-۱۵). آرامنه در این مناقشه، اختلاف خود با آذربایجان در منطقه قره‌باغ را در ادامه اختلافات قبلی میان خود و ترک‌ها می‌دانند و از این منظر، بر این اعتقادند که امنیت آن‌ها به‌شدت توسط آذربایجان و ترکیه مورد تهدید قرار گرفته است (Carley, 1998: V).

۳) وضعیت بی‌ثبات «نه جنگ و نه صلح»

یکی دیگر از منابع تنش در منطقه قره‌باغ، وضعیت بی‌ثبات «نه جنگ و نه صلح» می‌باشد. بدین معنا، علی‌رغم سال‌ها مذاکرات بی‌نتیجه، و همچنین درگیری‌های گوناگون - که نمونه آخر آن درگیری دو کشور آذربایجان و ارمنستان در سال ۲۰۲۰ میلادی بود- هنوز طرفین از دستیابی به توافقی جامع و پایدار محروم مانده‌اند و از این رو، چشم‌انداز روشنی را نمی‌توان پیش‌روی این منطقه ترسیم کرد. باکو که تا پیش از جنگ ۲۰۲۰ میلادی صحبت از ارائه خودمختاری به قره‌باغ کوهستانی تحت کنترل خود داشت، اکنون به نظر می‌رسد که آن را رد می‌کند؛ از دیگر سو، آرامنه نیز به چیزی غیر از استقلال این منطقه از باکو رضایت ندارند. همچنین، دولت این کشور به دلیل تحمل شکست نظامی از آذربایجان و پذیرش آتش‌بس تحت فشار شدیدی قرار دارد که در صورت انعقاد مصالحه‌های بعدی می‌تواند آن را در معرض سقوط کامل قرار دهد (International Crisis Group, 22 December 2020: 6). این وضعیت بی‌ثبات، پتانسیل لازم برای شعله‌ور ساختن درگیری‌های جدید میان دو کشور در آینده‌های نامعلوم را دارد که طبعاً می‌تواند کشورهای همسایه را تحت‌الشعاع خود قرار دهد.

۴) فقدان مشروعیت و مخدوش بودن مرزها

یکی از منابع مهم تنش در منطقه قفقاز جنوبی، فقدان مشروعیت و نامشخص بودن مرزها است که این امر به‌ویژه میان دو کشور ارمنستان و آذربایجان منجر به اختلافات مرزی عمیق میان دو کشور شده است. مرز میان این دو کشور در دهه ۱۹۲۰ بعد از انحلال ارمنستان و آذربایجان مستقل کشیده شد. لازم به ذکر است که در همان تاریخ این دو جمهوری بر سر سرزمین‌های متعدد، از جمله قره‌باغ، در حال جنگ بودند. به‌علاوه مرز مزبور توسط مسکو، یعنی دولت بلشویک، تعیین شده بود. اگرچه طی تاریخ شوروی، این مرزها مدتی تثبیت شدند، اما سابقه تغییراتی که در آن‌ها به‌عمل آمده بود به آرامنه امید می‌داد که مرزشان با آذربایجان مجدداً تغییر کند. از سوی دیگر، در منطقه خودمختار ناگورنو قره‌باغ ابهام کلی و عدم قطعیت مرزی در کنار مشخصات ویژه و متناقض دیگری قرار می‌گرفت، به‌طور مثال، درحالی که این منطقه تقریباً مجاور ارمنستان از نظر جغرافیایی می‌باشد، اما از طریق دهلیز باریکی از آن جمهوری جدا می‌شود. وضعیت مشابهی در مورد نخجوان وجود دارد که یک منطقه آذری نشین می‌باشد و ارمنستان آن را از آذربایجان جدا نموده است. همچنین، درحالی که آرامنه در این منطقه از وضعیت بهتری در مقایسه با نقطه مقابل خود (یعنی آذری‌هایی که در دهه ۱۹۲۰ به‌صورت جزئی از ارمنستان درآمدند و وضعیت خودمختار نیز به آنان اطلاق نشد) برخوردار بودند، اما در حاله‌ای از ابهام و عدم قطعیت به سر می‌برند. وجود یک «منطقه خودمختار» به مفهوم شناسایی قره‌باغ به‌مثابه سرزمینی ارمنی بود و این امر به‌خودی‌خود اوضاع را مخدوش می‌ساخت (واعظی، ۱۳۸۲: ۳۵ - ۳۴)

مناقشه قره‌باغ و تهدید امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران

مناقشه قره‌باغ و درگیری‌های پیرامون آن در سال ۲۰۲۰ میلادی، تنش‌ها و تهدیدهای گوناگونی را متوجه امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران نمود که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

۱) حضور تروریست‌های سوری در مرزهای شمال غرب ایران

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های مناقشه قره‌باغ که بر امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران تأثیر دارد، استقرار و حضور تروریست‌های سوری در امتداد مرزهای ایران بود. این امر که عموماً توسط ترکیه صورت پذیرفته است، با انتقاد دیگر کشورها نیز مواجه شده است؛ به‌عنوان مثال، کرملین نگرانی خود از حضور مزدوران خارجی در قفقاز جنوبی بدین شرح بیان کرده است: «گزارش‌ها حکایت از حضور جنگجویان سازمان‌های تروریستی بین‌المللی که سابقه حضور در غرب آسیا را داشته‌اند، به‌ویژه "جبهه‌النصره"، "فِرَقَ الحمزه"، "سلطان مراد" و گروه‌های کُرد افراطی دارد. تهدیدی که نه تنها منطقه نفوذ روسیه بلکه امنیت این کشور را در منطقه قفقاز شمالی به خطر می‌اندازد» (Isachenko, November 3: 2020). «آرمن پاپیکیان» - نماینده دائمی ارمنستان در سازمان‌های بین‌المللی - نیز در بیانیه خویش که به تاریخ ۱۹ اکتبر ۲۰۲۰ میلادی در سازمان امنیت و همکاری اروپا ایراد شده است، می‌گوید: «ارمنستان، با توجه به اقدامات اخیر ترکیه در حمایت بی‌دریغ از آذربایجان از نظر سیاسی و نظامی، همچون: اعزام جنگجویان تروریست خارجی و جهادگران سوری و لیبیایی به قره‌باغ، از ترکیه به‌عنوان اصلی‌ترین نیروی بی‌ثبات‌کننده منطقه یاد کرده و از سازمان امنیت و همکاری اروپا می‌خواهد تا این کشور را تحت فشار قرار دهد تا پرسنل نظامی خود را به همراه گروه‌های تروریستی وابسته از قفقاز جنوبی خارج نماید» (Armen Papikyan. 9 October 2020: 1-2).

در همین رابطه، رهبر حکیم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی) نیز به این مهم توجه ویژه‌ای را مبذول و در بیاناتی که به مناسبت سالروز ولادت پیامبر اعظم (ص) و امام صادق (ع) در تاریخ ۱۳ آبان ماه ۱۳۹۹ ایراد فرمودند، بیان داشتند که «تروریست‌ها هم بایستی در نزدیکی مرزهای ما مستقر نشوند. آن‌طور که در گزارش‌ها هست، اگرچه بعضی‌ها انکار می‌کنند،

1Jabhat al-Nusra

2Firqat al-Hamza

3Sultan Murad

لکن در گزارش‌های قابل اطمینان وجود دارد که یک تعدادی تروریست از اینجا و آنجا وارد این ماجرا شده‌اند؛ اگر این‌ها نزدیک مرز باشند و احساس خطر بشود، قطعاً برخورد قاطع خواهد شد؛ این‌ها بایستی نیایند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳/۰۸/۱۳۹۹).

۲) حضور اطلاعاتی، امنیتی و نظامی رژیم صهیونیستی در جدار مرزی شمال غرب ایران
از دیدگاه رژیم صهیونیستی، موقعیت جغرافیایی آذربایجان و هم‌مرز بودن این کشور با جمهوری اسلامی ایران، آن را به مکانی ایده‌آل برای گردآوری اطلاعات استراتژیک تبدیل ساخته است. بر همین اساس، منابع رسانه‌ای ادعا نموده‌اند که رژیم صهیونیستی در ساخت ایستگاه‌های جمع‌آوری اطلاعات الکترونیکی در امتداد مرز جمهوری آذربایجان با جمهوری اسلامی ایران به باکو کمک کرده است (Avdaliani, 31 August 2020). علاوه بر این، گهگاه نیز ادعاهایی مبنی بر همکاری تاکتیکی رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان علیه جمهوری اسلامی ایران مطرح می‌شود که از آن جمله می‌توان به ادعای توافق میان رژیم صهیونیستی با آذربایجان برای انجام عملیات اطلاعاتی و حتی حملات هوایی از خاک این کشور علیه ایران اشاره کرد (Shufutinsky, 16 December 2020).

۳) تشدید تنش‌های نظامی در مرزهای شمال غرب و عدم احترام به مرزهای بین‌المللی
نزدیکی جغرافیایی منطقه قره‌باغ به عنوان سرزمین مورد مناقشه میان دو کشور جمهوری آذربایجان و جمهوری ارمنستان به مرزهای جمهوری اسلامی ایران سبب شده است تا در جنگ میان این کشور، مناطق مرزی ایران از این ناآرامی‌ها در امان نباشند. در جنگ اخیر نیز، همین مسئله به‌طور جدی رخ نمود که در ادامه، به برخی از مهم‌ترین نمونه‌های آن به روایت «خبرگزاری جمهوری اسلامی» اشاره می‌شود:

❖ فرورفتن بخشی از شهرستان خداآفرین در تاریکی به دلیل اصابت خمپاره طرفین درگیر در قره‌باغ به خطوط برق‌رسانی این شهرستان (کُد خبر: ۸۴۰۶۳۵۵۷).

- ❖ اصابت پنج گلوله خمپاره به منطقه «پرویز خانلو» و مصدوم شدن یک کودک شش ساله (کُد خبر: ۸۴۰۶۱۵۰۵).
- ❖ اصابت ۷۱ راکت جنگی در یک روز به منطقه خداآفرین به اذعان «علیار راستگو» - معاون استاندار آذربایجان شرقی - (کُد خبر: ۸۴۰۸۴۴۹۸).
- ❖ سقوط یک فروند پهپاد در اراضی منطقه خداآفرین (کُد خبر: ۸۴۰۸۱۷۲۷).
- ❖ ساقط شدن سه هدف پروازی در مناطق ساحلی رود ارس و در نزدیکی مرز ایران (کُد خبر: ۸۴۰۷۷۸۷۲).
- ❖ اصابت یک فروند موشک به شهرستان هریس در ۷۰ کیلومتری شمال شرق تبریز (کُد خبر: ۸۴۰۷۵۰۵۱).
- مشکلاتی که در مجموع سبب شد تا فرماندهان نظامی و انتظامی جمهوری اسلامی ایران واکنش‌های را ابراز و به مورد اجرا گذارند که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آن‌ها به نقل از خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران اشاره می‌شود:
- ❖ اعلام برخورد قاطعانه با نقض کنندگان امنیت مرزهای هوایی جمهوری اسلامی توسط جانشین قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) (کُد خبر: ۸۴۱۰۳۸۸۵).
- ❖ اعزام یگان واکنش سریع پدافند هوایی شمال ارتش به نواحی مرزی شمال غربی کشور (کُد خبر: ۸۴۱۰۳۸۵۷).
- ❖ استقرار یگان‌های زرهی ارتش در نوار مرزی شمال غرب کشور (کُد خبر: ۸۴۱۰۰۴۹۰).
- ❖ بازدید فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی از مناطق مرزی شهرستان اصلاندوز مغان (کُد خبر: ۸۴۱۰۰۰۲۲).
- ❖ اعزام بخشی از یگان‌های تیپ ۳۲۱ متحرک هجومی ارتش از شهرستان مرند به مناطق مرزی شمال غرب (کُد خبر: ۸۴۰۹۱۰۷۱).

❖ بازدید سردار «قاسم رضایی» - جانشین فرمانده نیروی انتظامی - و سردار «احمد علی گودرزی» - فرمانده مرزبانی ناجا - از نوار مرزی خدآفرین و هشدار به معاندان و ضدانقلاب در مورد سوءاستفاده از مناقشه قره‌باغ (کُد خبر: ۸۴۰۶۸۷۳۶).

علاوه بر فرماندهان نظامی و انتظامی، دیگر مسئولان جمهوری اسلامی ایران نیز ضمن اعلام امنیت مرزی کشور به عنوان خط قرمز نظام، از طرفین درگیری درخواست نمایند که مراقبت کافی و لازم را از عملکرد خویش به منظور ممانعت از آسیب و تهدید این مناطق به عمل آورند. رهبر حکیم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی) نیز در سخنانی بیان داشتند: «مرزهای بین‌المللی هم باید رعایت بشود؛ یعنی دو طرف به مرزهای بین‌المللی کشورها تعدی و تجاوز نکنند و مرزهای بین‌المللی بایستی محفوظ باشد» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳/۰۸/۱۳۹۹).

۴) تشدید حرکت‌های تجزیه‌طلبانه

وجود اندیشه وحدت در منطقه آذربایجان (شامل: استان‌های آذربایجان شرقی و غربی ایران و جمهوری آذربایجان) خطر بالقوه‌ای است که با توجه به حساسیت قدرت‌های خارجی متعدد و متعارض که شدت بحران را افزایش می‌دهد، هر لحظه می‌تواند تمامیت ارضی ایران را به مخاطره اندازد (غفاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۸). «ابوالفضل ایلچی‌بیگ»^۱ - دومین رئیس‌جمهور آذربایجان و رهبر جنبش آذربایجان واحد - یکی از مهم‌ترین طرفداران وحدت دو آذربایجان بود که در موارد بسیار از اعتقاد خویش به وحدت صحبت کرده و آن را در حداکثر پنج سال قابل تحقق می‌خواند (کرم‌زادی و خوانساری فرد، ۱۳۹۶: ۱۷۸).

پس از درگیری‌های اخیر آذربایجان و ارمنستان نیز، شعرخوانی «اردوغان» - رئیس‌جمهور ترکیه - در مراسم پیروزی جمهوری آذربایجان در جنگ قره‌باغ به تاریخ ۱۱ دسامبر ۲۰۲۰ مجدداً این حساسیت‌ها را برانگیخت. آنچه اردوغان خواند، قطعه‌ای از ترانه معروف «ارس» یا با تلفظ ترکی آن «آراز» است که در میان برخی از پان‌تُرکیست‌ها به مانند یک شعر

1 Abulfaz Elchibey

نمادین نگریسته می‌شود. ترجمه بیتی که او خواند این بود: «ارس را جدا کردند و آن را با میله و سنگ پُر کردند // من از تو جدا نمی‌شوم، به زور جدایمان کردند». این سخنان اردوغان، نوعی دست‌اندازی به تمامیت ارضی ایران تلقی شد و در واکنش به این موضوع، «محمدجواد ظریف» - وزیر امور خارجه ایران - به شکلی کنایه آمیز در توئیتر خود نوشت: «آیا او [اردوغان] نفهمید که علیه استقلال جمهوری آذربایجان سخن گفته است؟». اشاره وی به قرارداد گلستان میان ایران و روسیه تزاری در سال ۱۸۱۳ میلادی بود که بر اساس آن بخش‌های شمالی رودخانه ارس (از جمله آذربایجان) به روسیه واگذار شد. همچنین، ایران سفیر ترکیه را برای «توضیح فوری» درباره اظهارات اردوغان فراخواند (پایگاه خبری تحلیلی انتخاب، ۱۳۹۹/۰۹/۲۲). به اعتقاد برخی از تحلیل‌گران، همین تهدیدهای احتمالی سبب شده است تا در بُره‌هایی از زمان جمهوری اسلامی ایران به سمت مشارکت قوی با ارمنستان حرکت نماید (Erendoor & Öztarsu, 2019: 162).

نتیجه‌گیری

مناقشه قره‌باغ از جمله مناقشات مرزی است که میان دو کشور «جمهوری آذربایجان» و «جمهوری ارمنستان» در منطقه قفقاز جنوبی و به دلیل، ادعای تصرف بخشی از سرزمین همسایه توسط طرفین درگیری از دیرباز وجود داشته است. در دوران اتحاد جماهیر شوروی، منطقه قره‌باغ در سال ۱۹۲۱ میلادی در چارچوب مرزهای جمهوری آذربایجان قرار گرفت ولیکن اکثریت ساکنان «قره‌باغ کوهستانی» را ارمنیانی تشکیل می‌دادند که توسط مناطقی با اکثریت آذری احاطه شده بودند. بدین ترتیب، مناقشه قره‌باغ کوهستانی - که از آن با عناوین «ناگورنو قره‌باغ» نیز یاد می‌شود - میان جمهوری‌های ارمنستان و آذربایجان شکل گرفت. در آستانه فروپاشی شوروی، ارمنیان ساکن در این منطقه با مداخله ارتش ارمنستان موفق شدند علاوه بر منطقه قره‌باغ کوهستانی، هفت ناحیه از جمهوری آذربایجان را نیز که در مجموع حدود ۲۰ درصد از قلمرو جمهوری آذربایجان را به خود اختصاص می‌داد، اشغال کرده و با عنوان «جمهوری آرتساخ» اعلام خودمختاری نمایند و

بر این اساس، مناقشات گسترده‌ای میان این دو کشور به وجود آمده و تلاش‌های میانجی‌گرایانه نیز در عمل نتوانستند موفق به ایجاد یک راه‌حل دائمی برای حل و فصل این مناقشه شود. تداوم این وضعیت - نه جنگ و نه صلح - سبب شد تا از تاریخ ۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰ میلادی شاهد شروع جنگی دیگر در منطقه باشیم که در نتیجه آن، جمهوری آذربایجان توانست بخش اعظمی از سرزمین خود را باز پس گیرد.

بر این اساس، مناقشه قره‌باغ - همانند همه مناقشات مرزی دیگر در اقصی نقاط جهان - عواقب و پیامدهای گسترده‌ای را برای دیگر کشورهای منطقه به همراه داشته است که در این میان، جمهوری اسلامی ایران به دلایل گوناگونی نظیر مجاورت جغرافیایی با منطقه قره‌باغ و هر یک از طرفین درگیری، میراث تاریخی مشترک، وجود قومیت‌ها و نژادهای یکسان، تلاش کشورهای قدرتمند برای کسب نفوذ در منطقه و نظایر آن همواره در معرض تهدیدات برخاسته از این مناقشه قرار گرفته است.

از این رو، در این پژوهش سعی شد تا به این پرسش اساسی پاسخ داده شود که «تهدیدات مناقشه قره‌باغ برای امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟» برای نیل به پاسخ، ضمن استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از روش توصیفی و تحلیلی روشن شد که مهم‌ترین تهدیدات امنیت مرزی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با مناقشه مذکور را بدین ترتیب برشمردیم: حضور تروریست‌های سوری در مرزهای شمال غرب ایران؛ حضور اطلاعاتی، امنیتی و نظامی رژیم صهیونیستی در جدار مرزی شمال غرب ایران؛ تشدید تنش‌های نظامی در مرزهای شمال غرب و عدم احترام به مرزهای بین‌المللی؛ و تشدید حرکت‌های تجزیه‌طلبانه.

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) ارفعی، عالیہ (۱۳۷۱) قضیه ناگورنو قره‌باغ، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دوره اول، شماره ۲، صص. ۲۰۶-۱۷۳.
- ۲) انصاری، فاطمه (۱۳۸۵) منازعه قره‌باغ و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی.
- ۳) بارانی پسین، وحید؛ دلالت، مراد؛ صادق‌لو، سعید (۱۳۹۵) مسائل مرزی ایران و آذربایجان و چالش ژئوپلیتیکی آن، فصلنامه علوم و فنون مرزی، سال ۷، شماره ۲، صص. ۹۲-۱۱۹.
- ۴) پایگاه خبری تحلیلی انتخاب (۱۳۹۹/۰۹/۲۲) اردوغان، آذربایجان ایران و جنجال شعر «ارس» در باکو / شعر «ارس» چیست و در سر اردوغان چه می‌گذرد؟، برگرفته از پایگاه اینترنتی انتخاب به نشانی: entekhab.ir. کُد خبر: ۵۸۹۴۳۸.
- ۵) پناهی، علیرضا و امیری، اقبال (۱۳۹۴) تأثیرات حضور اسرائیل در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی ایران، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی، دوره پنجم، شماره ۱۳، صص ۶۱-۳۰.
- ۶) تاجیک، محمدرضا (۱۳۷۱) مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی ایران، تهران: فرهنگ گفتمان.
- ۷) جوادی ارجمند، محمدجعفر؛ رضازاده، حبیب؛ حضرت‌پور، سعیده (۱۳۹۳) بررسی علت‌های سردی روابط ایران و جمهوری آذربایجان، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۷، شماره ۱، صص ۸۰-۵۷.
- ۸) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۹/۰۸/۱۳) بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سالروز ولادت پیامبر اعظم (ص) و امام صادق (ع)، برگرفته از پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای به نشانی: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=46771>.
- ۹) خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران. برگرفته از پایگاه اینترنتی: irna.ir.
- ۱۰) خبرگزاری مشرق (۱۳۹۹/۰۷/۱۰) ارمنستان سفیر خود در سرزمین‌های اشغالی را فراخواند، برگرفته از پایگاه اینترنتی خبرگزاری مشرق به نشانی: mashreghnews.ir، کُد خبر: ۱۱۲۵۱۸۳.

- ۱۱) خدابنده‌لو، بهزاد (۱۳۹۶) بحران قره‌باغ و تأثیرات آن بر روابط ایران و آذربایجان از ابتدای مناقشه تا امروز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه گیلان.
- ۱۲) زین‌العابدین، یوسف (۱۳۹۶) پیشینه و چشم‌انداز مرزهای سیاسی با تأکید بر جغرافیای سیاسی دریایی و مرزهای ایران، رشت: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۱۳) صیدی، مظفر (۱۳۸۸) عوامل ژئوپلیتیک جمهوری آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دوره ۱۵، شماره ۶۵، صص ۸۹-۷۱.
- ۱۴) غفاری، امید؛ ویسی‌نژاد، امیدعلی؛ تقی‌پور، محمد (۱۳۹۱) مناقشه قره‌باغ و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران، فصلنامه امنیت پژوهی، دوره یازده، شماره ۳۹، صص. ۹۲-۱۱۳.
- ۱۵) فریدی عراقی، عبدالحمید (۱۳۶۹) روش‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل اختلافات بین‌المللی، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه.
- ۱۶) کرم‌زادی، مسلم و خوانساری‌فرد، فهیمه (۱۳۹۶) تبیین زمینه‌های همگرایی در روابط ایران و جمهوری آذربایجان و چالش‌های آن (از ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۴)، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۰، شماره ۱، صص. ۱۷۱-۱۸۸.
- ۱۷) مطلبی، مسعود؛ موسوی، سید محمدرضا؛ بیژن، عارف (۱۳۹۵) بررسی عوامل تأثیرگذار در مرزهای جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان، فصلنامه علوم و فنون مرزی، سال ۷، شماره ۴، صص. ۱۶۷-۲۰۶.
- ۱۸) معصومی، سیدداود (۱۳۸۷) بحران قره‌باغ و نقش آن در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان.
- ۱۹) واعظی، محمود (۱۳۸۲) مناقشه قره‌باغ: میراثی از چالش‌های قومی شوروی، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دوره نهم، شماره ۴۲، صص. ۱۵-۴۲.
- 20) Abilov, Shamkhal. & Isayev, Ismayil. (2015) Azerbaijan-Russian Relations: Azerbaijan's Pursuit of Successful Balance Foreign Policy, OAKA, Vol.9, No.19, pp.113-143.
- 21) Abilov, Shamkhal. (2018) OSCE Minsk Group: Proposals and Failure, the View from Azerbaijan, Insight Turkey, Vol.20, No.1, pp.143-163.

- 22) Askerov, Ali. (2020) The Nagorno Karabakh Conflict- The Beginning of the Soviet End, Available by: https://www.researchgate.net/publication/339415817_The_Nagorno_Karabakh_Conflict-_The_Beginning_of_the_Soviet_End.
- 23) Avdaliani, Emil. (2020) Defying Geography: The Israel-Azerbaijan Partnership, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Available by: <https://besacenter.org/perspectives-papers/israel-azerbaijan-partnership/>.
- 24) Bishku, Micael. (2009) The South Caucasus Republics and Israel, Middle Eastern Studies, Vol.45, No.2, pp.295–314.
- 25) Broers, Laurence. (2016) The Nagorny Karabakh Conflict Defaulting to War, Available by: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/NK%20paper%2024082016%20WEB.pdf>.
- 26) Carley, Patricia. (1998) Nagorno-Karabakh: Searching for a Solution, A United States Institute of Peace Roundtable Report. Available by: <https://www.usip.org/sites/default/files/PW25-Nagorno-Karabakh.PDF>
- 27) Ceasefire Agreement. (1994) Available by: <https://www.peaceagreements.org/view/990>.
- 28) Erendoor, Mehmet Emin. & Öztarsu, Mehmet Fatih. (2019) Iranian Relations With Azerbaijan and Armenia: A Comparative Approach in the Cace of Pragmatist Politics, BAİBÜ Journal of Social Sciences Institute, Vol.19, No.1, pp.157-176.
- 29) European Parliment Report. (2013) Turkey-Armenia Relations, Available by: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433710/EXPOAFET_NT\(2013\)433710_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433710/EXPOAFET_NT(2013)433710_EN.pdf).
- 30) France 24 (2 October 2020) Macron reprimands Turkey, accuses Erdogan of sending 'jihadists' to Azerbaijan, Available by: <https://www.france24.com/en/20201002-macron-reprimands-turkey-accusing-erdogan-of-sending-jihadists-to-azerbaijan>.

- 31) Hakobyan, Tatul. (2016) Madrid Principles – Full Text, ANI Armenian Research Center. Available by:
<https://www.aniarc.am/2016/04/11/madrid-principles-full-text/>.
- 32) Harbottle, Michael. (2002) Global Boundaries, World Boundaries, Vol.1, Taylor & Francis e-Library, London and New York.
- 33) International Crisis Group. (10 November 2020) Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh, Available by: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/kh%20_%20Crisis%20Group.pdf.
- 34) International Crisis Group. (22 December 2020) Improving Prospects for Peace after the NagornoKarabakh War, Available by:
<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/b091-improving-prospects-nagorno-karabakh-war.pdf>.
- 35) International Institute for Middle East and Balkan Studies – IFIMES. (2 October 2020) 2020 Azerbaijan–Armenia conflict: Historical conflict or conflict with geostrategic dimensions, Available by:
https://www.owwf.bayern/media/Downloads/ifimes_201002_Azerbaijan-Armenia_conflict.pdf.
- 36) Isachenko, Daria. (2020) Turkey–Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh, German Institute for International and Security Affairs(SWP). Available by: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2020C53_NagornoKarabakh.pdf
- 37) Kaukas, Erikas. (2015) The Military Power of Russia: a Means for Activating an Expansionist Policy, Lihuanian Annual Strategic Review, Volume 13, pp 81-100.
- 38) Maria Dyer, Anna. (2020) The Importance of Foreign Military Bases for Russia, The Polish Institute Of International Affairs(PISM), Available by: [https://pism.pl/publications/The_Importance_of_Foreign_Military_Bases_for_Russia#:~:text=Russia%20has%20military%20bases%20and,%2C%20and%20Transnistria%20\(Moldova\)](https://pism.pl/publications/The_Importance_of_Foreign_Military_Bases_for_Russia#:~:text=Russia%20has%20military%20bases%20and,%2C%20and%20Transnistria%20(Moldova)).
- 39) News Az. (25 January 2016) “No Breakthrough Has Been Achieved in Resolving the Conflict,” Available by: <http://news.az/articles/karabakh/104598>.
- 40) Papikyan, Armen. (9 October 2020) Statement By Ambassador Armen Papikyan In response to the statement delivered by the Delegation of

- the United States on behalf of OSCE Minsk Group Co-Chair countries, as delivered at the 1284th meeting of the OSCE Permanent Council, Available by: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/c/468054.pdf>.
- 41) Prescott, J. R. V. (1987) Political frontiers and boundaries, London: Allen and Unwin.
- 42) Rácz, András. (October 2020) War in NagornoKarabakh: A Two-Track Strategy for the EU, German Council on Foreign Relations, No. 30. Available by: https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-commentary-2020-30-en.pdf.
- 43) Russell, Martin. (October 2020) Armenia and Azerbaijan on the brink of war, European Parliamentary Research Service. Available by: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/659267/EPRS_ATA.
- 44) Shaikh, Shaan. & Rumbaugh, Wes. (8 December 2020) The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense, Center for Strategic and International Studies, Available by: <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>.
- 45) Shufutinsky, Dmitri. (16 December 2020) Israel Needs a Caucasus Strategy, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Available by: <https://besacenter.org/perspectives-papers/israel-caucasus-strategy/>.
- 46) Valiyev, Anar. (June 2011) Finlandization or Strategy of Keeping the Balance? Azerbaijan's Foreign Policy Since The Russian-Gergian War, PONARS Eurasia Policy Memo, No. 112. Available by: https://www.researchgate.net/publication/281372069_Azerbaijan_Foreign_Policy
- 47) Waal, Thomas. & Twickel, Nikolaus. (2020) Beyond Frozen Conflict: Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe, London: Rowman & Littlefield International ltd.
- 48) Who Minsk Group, Available by: <https://www.osce.org/minsk-group/108306>.
- 49) Yesevi, Cagla Gul. & Tiftikcigil, Burcu Yavuz. (2015) Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis,

International Journal of Energy Economics and Policy, Vol.5, No.1, pp.
27-44.